sem tudtunk róluk. Kőszegi Edit írása ugyancsak őszinteségével hagy mély nyomot az olvasóban. A szerző saját cigányságról alkotott képének alakulása közben olyan kérdéseket fogalmaz meg (és mer leírni), melyek a legtöbbünkben megfogalmazódnak, de túl provokatívnak tűnnek. Ha indirekt módon ugyan, de épp ennek leküzdésére, a kimondhatatlanság megtörésére kap bátorítást az olvasó.

Színfoltot jelent Ambrus Judit összefoglalója az elmúlt néhány évben bemutatott, roma tematikát érintő művészeti, különösen színházi alkotásokról. Fontos és példamutató, hogy egy tudományos folyóirat az általa tárgyalt témának akár tőle egészen távoli (pl. kortárs művészeti) megközelítéseit is beemeli saját diskurzusaiba. Ahogy példamutató az, a kötet egészét átható üzenet is, hogy a cigány-magyar együttélésről csak így, ilyen sok oldalról nézve érdemes beszélni. Ismerni kell a jó és rossz gyakorlatokat, jelentéseket az ország különböző pontjairól, egymás eredményeit, sikereit, kudarcait. És építkezni kell, egymással, egymásra, apránként.

Beck Zoltán

Állva temessetek el!

A köztesség élményének pillanatfelvétele – alighanem valami gyors summázatot várónak ilyesmit mondanék. Azt a belső ellentmondásosságot játssza végig a szöveg, amire a címben is utal: feszítő ambivalenciával van dolgunk, de korántsem metaforizáltan. Illetve van egyfajta allegorikus iránya a szövegnek.

Részben azért, mert saját műfaját bizonytalanítja el. A könyv nem tudományos munka – abban az értelemben biztosan nem, hogy kevéssé használja a tudományos diskurzus nyelviségét, egzaktnak mondható módszertana nincsen, kauzális viszonyai nem kijelöltek és következetesek, és sorolhatnánk. Ugyanakkor nincs rokonságban sem azokkal a szövegekkel, melyek fenntartani kívánják a tudományosság látszatát azzal, hogy annak helyébe valami mást (tekintélyt, intézményt, származási kontextust, etc.) helyeznek, sem azokkal, melyek inkább akarnak interjúalapra épített általánosításokkal szolgálni. Inkább van rokonságban a beat-irodalom Kerouackkal, Tom Wolfe-fal fémjelzett világával – beszédmódja legalábbis olyan: dokumentarista, leíró akarat jellemzi, annak biztosításával, hogy ő maga, a narrátor folytonosan jelen van, a történések az ő történései is, éppen ezért érintettségét ő maga is számításba veszi, folytonosan reflektál rá. Beszámol arról, hogy egy adott esemény kapcsán miféle általános előzetes tudásokkal rendelkezik (ő maga, személyesen), mint ahogy teszi ezt a 265. oldalon. A beszélő Hargita megyében jár, ahol utastársai beszélgetésébe való belekapcsolódásáról így ír: „A cigányokat pedig, meséltem menet közben a többieknek, nemcsak kémeknek, de gyújtogatóknak is tartották. Elmeséltem az izzó szeg történetét."

Ugyanígy a felvetődő kérdések nem a maguk tárgyszerűségében kerülnek leírásra, hanem inkább vitázó – és a vitát ideológiai pozícióvá tágító nézőpontból:

„Én is gyakran találkozom külföldön olyan amerikaiakkal, vetettem ellen, akiket ellenszenvesnek találok, de ettől még

amerikainak tekintem őket." (264)- és egyből az önreflexió (tehát a nyitás, amelyik már a gondolkodó, összefüggéseket kereső és feltáró narrátoré, azé, aki azon fáradozik, hogy saját gondolkodásának megértését is újrarendezze azzal, hogy azt más kontextusba helyezve fedezi fel a maga számára): „A párhuzam azonban sántít. Sok más európaihoz és a legtöbb kelet-európaihoz hasonlóan Corin a nemzeti hovatartozást törzsi, vagyis vérdégi és kulturális azonosság alapján, nem pedig területi, és legfőképpen nem állampolgársági alapon határozta meg."

Ez a közösségi identifikációs különbözőség egyébként az egész könyvet áthatja – folytonosan ütközteti a német „volk" eszményképét a franciával (történeti vetületének leegyszerűsítő magyarázatával), a kulturális közösség élményét az amerikai állampolgárság alapú elgondolással (vö. tk. 366-367). Ezek nem azért izgalmas szöveghelyek, mert általa új tudáselemekhez jutunk. Sokkal inkább azért, mert a narrátor gondolkodási stratégiája válik értelmezhetővé általa, az, hogy itt nem olyan módon szemlélő írásmódról van szó, amely önmagát felsőbbrendűnek és ezzel együtt kívülállónak tartja. A bevonódás dokumentálódik, a kultúrák felszínes vagy közhelyes találkozása helyett a megértés, értelmezés akarata, annak deklarálása, hogy nincs megismerés önmegismerés, önelemzés nélkül. Hogy a másiknak feltett kérdéseink magunkra vonatkozó kérdések is, melyekre a másikkal való viszonyban, tényleges dialógusban, találkozásban kaphatunk csak érvényes válaszokat. Érvényeseket és nem kizárólagosakat.

Alighanem ebből a stratégiából következik az is, hogy a könyv nem marad meg szinte semmilyen leíráskor az egyszerű rögzítés szintjén. Néha metaforizál (a cigány asszonyok mozgását konfettiesőhöz hasonlítva (370)), nem riad vissza a kauzalitás elhagyásától. Ennek helyébe olykor az inkább a szépirodalomra jellemző – szabad asszociációt lépteti. Az egyik leíráskor – talán épp a konfettiesőt folytatva néhány oldallal arrébb – az elképzelt cigány nő figurája lép a valóság helyébe, megelevenedik Carmen, a kapcsolódó jelentésekkel, melyek beépülnek a cigányokról alkotott nem-cigány képbe, majd ennek továbbvitelekor az önreprezentációs stratégiákról esik szó, ahol nem a sztereotípiákkal való szembemenés, hanem éppen azok beleolvasása az önreprezentációs keretbe a szöveg tárgya. És itt már újra visszatérünk az elemző szerzőhöz, legalábbis addig a pillanatig, míg egy újabb nyelvi fordulat mitizálja megint a szöveget: „Kezdetben volt a félelem."

A könyv címére tekintek. Olyan képi szerkezetről van szó, amely minden elemében opponál. Az állva eltemetés a temetés „megszokott" rendjétől való eltérést jelöl, ugyanakkor valódi ellentéte éppen az élet, ahogyan a szöveg zárlatában Manus Romanovot idézi Fonseca: „Egész életemben térdepeltem."

A szószerkezetben kicsoda a „ti"? Kik azok, akik temetnek? Az a fajta oppozíció

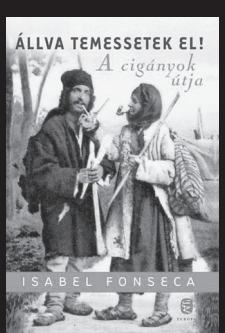

Isabel Fonseca: Állva temessetek el!
A cigányok útja.
Európa Kiadó
Budapest, 2010 [1995]

van értelmezhetően mégis másfajta olvasat, mint az etnikus – és erre az új narratívára (a tényleges beszédmódváltásra) ismer rá a beszélő?

És végül: ki az az „én", az, akit temetni kell? Ez valójában individuumba szoruló sorstörténet, vagy példázatszerű, amelyben az én-re ráérthető volna a „mi" többese? Így tehát mégsem vonódik ki az etnikus horizontból, és minden roma jelölődik ebben a kollektivizált „én"-ben?

A záró fejezet – a kézirat lezárása ill. az angol nyelvű megjelenés után tizenöt évvel íródott. Fonseca újraértelmezéseként azt találjuk, hogy a megváltozott társadalmi térben, mely alatt leginkább az Unióvá formálódott Európára érdemes gondolnunk alig változott valami. A kötet eredeti zárófejezete sem tekint bizakodóan a jövőbe: azt engedi láttatni, hogy a romák társadalmai a nem-roma társadalmakban szétszakítottak, egyéni karrierutak nem rajzolhatók fel úgy – sem a valóságban, sem a fikcióban –, hogy azok ne kérdőjeleződnének meg, sőt, hogy ne legyenek folytonosan kérdőre vonva – vagy a személyes felelősség számonkérésével, vagy éppen a közösség egyszemélyben való képviseletével kapcsolatban. Arra tart a szöveg, hogy nincsenek hősök, nincsenek, mert nem lehetnek. Nem azért, mert valójában nincsenek, hanem azért, mert nincs olyan értékrend és nincs olyan közösség, és vele olyan közösségi, ha úgy tetszik normarendszer, amely a hősavatást elvégezhetné. A romák, akik szót kapnak, árulókká válnak – a köztesség élményébe szorulnak bele. Holott éppen ez a szóhoz jutás volt legfőbb szándékuk. Talán nem véletlen, hogy a kötet megjelenése olyan nagyszerű szövegekkel szinkron, mint Katie Trumpener tanulmánya, a Cigányok ideje, amely a szubhumán másság terminusát használja erre a létélményre, hogy az ennek megfelelő angol terminus, a subaltern forgalomba kerül a posztkolon szövegekben, etc. És az is lehet, hogy a hősavatás elmaradása éppen azért következik be újra és újra, mert az a paradigma, amely az ily módon elgondolt képviseletet érvényesíti, mára már nem érvényesíthető. Sokkal inkább – és ezt már óvatosan tapasztom Fonseca szövegéhez – azért deficites a befogadás aktusa, mert a beszédmód, amely a megértéshez vinne közelebb bennünket, nincs használatba véve – sem a roma, sem a nem-roma közösségek által. A használatba vétel azonban – és erre figyelmeztet Fonseca félezer oldala is – *a hatalom birtokosainak a felelőssége*.

Elizabeth Tucker
Binghampton University

Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief

This wide-ranging study of expressions of belief in everyday life makes an important contribution to folklore scholarship. As Leonard Norman Primiano, coiner of the term "vernacular religion," explains in the book's afterword, "this volume remarkably represents the first English language publication of a book of such articles by a press specifically addressing folkloristic research on religion and readily available for scholars to consult, for libraries to make available, and for students to read" (382). Covering Europe and the Americas,